نظام حقوقی کامن لا و سنت‌های نظام حقوقی نوشته[1]

بهروز جوانمرد[1]* و محبوبه فرشاد[2]

۱گروه حقوق کیفری دانشگاه نورطوبی،تهران، ایران

۲ حقوق کیفری، دانشگاه آزاد، واحد الکترونیک، تهران

چکیده

امروزه بیشتر کشورها از یکی از دو نظام حقوقی پیروی می‌کنند :نظام حقوقی کامن لا و یا نظام حقوقی نوشته.نظام حقوقی کامن لا در قرون وسطی در انگلستان شکل گرفت و در مستعمرات بریتانیا در قاره‌های مختلف به کار گرفته شد. نظام حقوقی نوشته نیز همزمان در اروپای قاره‌ای پدید آمد و در مستعمرات قدرت‌های استعماری اروپایی مانند اسپانیا و پرتغال اعمال شد. همچنین در قرن‌های نوزدهم و بیستم، کشورهایی مانند روسیه و ژاپن که پیش‌تر سنت‌های حقوقی متمایزی داشتند، نظام حقوقی نوشته را برای اصلاح نظام حقوقی خود و دستیابی به قدرت اقتصادی و سیاسی هم‌سطح کشورهای اروپای غربی پذیرفتند.

واژگان کلیدی: نظام حقوقی نوشته، نظام حقوقی کامن لا، قرون وسطی، نظام حقوقی کلیسایی

مقدمه

برای یک آمریکایی آشنا با اصطلاحات و روندهای نظام حقوقی خود – که بر پایه نظام حقوقی کامن لا انگلستان بنا شده است –نظام حقوقی نوشته می‌توانند ناآشنا و گیج‌کننده باشند. با این‌که انگلستان در قرون وسطی روابط فرهنگی عمیقی با دیگر نقاط اروپا داشت، نظام حقوقی آن به دلایل تاریخی مختلف به گونه‌ای متفاوت از قاره اروپا رشد کرد. یکی از بنیادی‌ترین تفاوت‌ها، اتکای نظام حقوقی کامن لا به تصمیمات قضایی و اتکای نظام حقوقی نوشته به تصمیمات قانون‌گذاری بود.

نظام حقوقی کامن لا معمولاً مدوّن نیست، یعنی مجموعه جامع و یکپارچه‌ای از قوانین و مقررات ندارد. در این نظام، هرچند برخی قوانین مصوب وجود دارد، اما اساس آن رویه قضایی[3] است، یعنی تصمیماتی که در پرونده‌های مشابه پیش‌تر گرفته شده‌اند. این سوابق از طریق آرای دادگاه‌ها و مجموعه‌های تاریخی دعاوی

---

[1] –این مقاله ترجمه ای است از

The Robbins Collection. (2010). *The Common Law And Civil Law Traditions*. University Of California, Berkeley School Of Law.

*نویسنده مسئول: B.Javanmard@Iau.Ir

[3] Precedent

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-10-29]

و ثبت و نگهداری می‌شوند. در هر پرونده، قاضی مسئول تعیین این است که کدام سوابق به پرونده جدید قابل اعمال است. به همین دلیل، قاضی در شکل‌دهی حقوق آمریکا و بریتانیا نقش بسیار مهمی دارد.

نظام حقوقی کامن لا یک نظام ترافعی[1] است؛ دو طرف دعوی مقابل هم قرار می‌گیرند و قاضی نقش داور را دارد. هیئت منصفه، متشکل از مردم عادی، درباره واقعیت‌های پرونده تصمیم می‌گیرد و سپس قاضی بر اساس نظر هیئت منصفه حکم صادر می‌کند.

در مقابل، نظام حقوقی نوشته، مدوّن است. کشورهایی با نظام نظام حقوقی نوشته دارای مجموعه قوانین جامع و به‌روز هستند که تمام مسائل قابل طرح در دادگاه، روند رسیدگی و مجازات هر جرم را مشخص می‌کنند. این قوانین معمولاً به سه دسته تقسیم می‌شوند:

- قوانین ماهوی و بنیادین[2] :مشخص می‌کند کدام اعمال جرم یا تخلف محسوب می‌شود.
- قوانین شکلی[3] :روند رسیدگی و تشخیص جرم بودن یک عمل را تعیین می‌کند.
- قوانین کیفری[4] :مجازات‌ها را مشخص می‌کند.

در نظام حقوقی نوشته، نقش قاضی این است که واقعیت‌های پرونده را احراز کرده و مفاد قانون مدوّن را اعمال کند. قاضی معمولاً اتهام را مطرح کرده، تحقیق می‌کند و حکم می‌دهد، اما همواره در چارچوب قوانین مدوّن عمل می‌کند. در نتیجه، نقش قاضی در شکل‌دهی به نظام حقوقی نوشته کمتر از نقش قانون‌گذاران و حقوقدانانی است که قوانین را تدوین و تفسیر می‌کنند.

۱-توسعه تاریخی نظام حقوقی نوشته

اصطلاح نظام حقوقی نوشته از عبارت لاتینی *ius civile* گرفته شده که به معنای «قانون قابل اعمال بر همه شهروندان رومی» است. سرچشمه و الگوی آن را می‌توان در مجموعه عظیم قوانین رومی یافت که به دستور امپراتور ژوستینیان[5] در سده ششم میلادی گردآوری شد. این مجموعه، که مدت کوتاهی پس از تدوین از دسترس اروپای غربی خارج شد، در قرن یازدهم در ایتالیا دوباره کشف و به مبنایی برای آموزش حقوق تبدیل شد و در قرن شانزدهم نام Corpus iuris civilis به خود گرفت.

[1] Adversarial
[2] Substantive Law
[3] Procedural Law
[4] Penal Law
[5] Justinian

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-10-29]

نسل‌های بعدی حقوقدانان در سراسر اروپا اصول حقوق روم باستان مندرج در این اثر را با نیازهای روزگار خود تطبیق دادند. حقوقدانان قرون وسطی در نظام حقوقی کلیسایی[1] نیز تحت تأثیر حقوق روم بودند و منابع حقوقی مذهبی را به نظامی جامع برای اداره کلیسا – که نهادی محوری در فرهنگ، سیاست و آموزش عالی قرون وسطی بود – تبدیل کردند.

در اواخر قرون وسطی، این دو نظام – نظام حقوقی نوشته و حقوق کلیسایی – در بیشتر دانشگاه‌های اروپا تدریس می‌شد و بنیانی مشترک از اندیشه حقوقی برای قاره ایجاد کرده بود. شکل‌گیری و تکامل نظام حقوقی نوشته قرون وسطی، مبتنی بر حقوق روم، نقشی اساسی در توسعه حقوق اروپا ایفا کرد و مجموعه‌ای از اصول و قواعد حقوقی با اقتدار روم باستان و قرن‌ها نظر حقوقدانان برجسته را فراهم آورد. این سنت، امکان تدوین مجموعه قوانین جامع با جنبه‌های ماهوی و شکلی را برای تمام موقعیت‌ها نوید می‌داد.

با گسترش نظام حقوقی نوشته در اروپا، نقش عرف محلی به عنوان منبع حقوق افزایش یافت، به‌ویژه زمانی که دولت‌های ملی در حال شکل‌گیری بودند و می‌خواستند نظام‌های حقوقی پراکنده خود را یکپارچه کنند. در دوره آغاز عصر جدید، تلاش‌های علمی برای ساماندهی مقررات پراکنده و آداب حقوقی محلی و هماهنگ کردن آنها با اصول عقلانی نظام حقوقی نوشته و حقوق طبیعی افزایش یافت. نمونه شاخص این تلاش‌ها، اثر «مقدمه‌ای بر حقوق هلند» (۱۶۳۱) نوشته حقوقدان هلندی هوگو گروتیوس[2] (گروسیوس) بود که حقوق روم و عرف هلندی را در یک نظام منسجم ترکیب کرد.

در قرن هجدهم، آرمان‌های اصلاحی فرمانروایان عصر روشنگری با تمایل حقوقدانان به عقلانی‌سازی قانون همراه شد و منجر به تدوین مجموعه‌های جامع و نظام‌مند قوانین شد، از جمله:

- قانون ژوزف دوم اتریش[3] (۱۷۸۶) و قانون مدنی کامل ۱۸۱۱
- قانون سرزمینی جامع پروس[4] (۱۷۹۴)
- قانون مدنی فرانسه (کد ناپلئون)[5] (۱۸۰۴)

این کدها که بر پایه سنت حقوق روم شکل گرفته بودند، الگوی نظام‌های نظام حقوقی نوشته امروز شدند.

۲-توسعه تاریخی نظام حقوقی کامن لای انگلستان

---

1. Canon Law
2. Hugo Grotius
3. Code Of Joseph II
4. Prussia's Complete Territorial Code
5. France's Civil Code (Known as The Na-Polyenoic Code

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-10-29]

نظام حقوقی کامن لا انگلستان از تحولات قدرت و تمرکز آن در دست پادشاه در قرون وسطی شکل گرفت. پس از فتح نورمن‌ها در سال ۱۰۶۶، پادشاهان قرون وسطی به تدریج قدرت را متمرکز کرده و نهادهای جدیدی برای اقتدار و عدالت سلطنتی ایجاد کردند. شیوه‌های نوین اقامه دعوی که توسط تاج و تخت ایجاد شد، از طریق نظامی از" ریت[1]"ها (دستورات رسمی سلطنتی) عمل می‌کرد که هرکدام برای یک نوع تخلف خاص، راه‌حل مشخصی ارائه می‌داد.

این نظام ریت آنقدر رسمی و غیرقابل انعطاف بود که گاهی اجرای عدالت را محدود می‌کرد. در چنین مواردی، شاکی باید مستقیماً به پادشاه مراجعه می‌کرد. این مشکل باعث شکل‌گیری دادگاه انصاف[2] یا دادگاه صدارت عظمی[3] شد که اختیار داشت بر اساس اصول انصاف – برگرفته از منابعی چون حقوق روم و حقوق طبیعی – و نه صرفاً قواعد خشک عرفی، حکم دهد.

دادگاه‌های عرفی و دادگاه‌های انصاف تا اواسط قرن نوزدهم که نظام ریت لغو شد، جدا از هم فعالیت می‌کردند. با این حال، حتی امروز نیز برخی ایالت‌های آمریکا دادگاه‌های انصاف مجزا دارند. برخی ریت ها مانند حکم جلب[4]و «احضاریه[5]همچنان در نظام حقوقی کامن لا مدرن وجود دارند. یکی از مهم‌ترین ریت‌ها، habeas corpusاست که از بازداشت غیرقانونی افراد جلوگیری می‌کند. این ریت ، که در ابتدا دستوری سلطنتی بود، زندانی را به دادگاه احضار می‌کرد تا قانونی بودن بازداشت او بررسی شود Habeas corpus . هم‌زمان با منشور بزرگ[6] در سال ۱۲۱۵ شکل گرفت که آزادی‌های فردی مهمی را تضمین می‌کرد، از جمله حق محاکمه توسط هیئت منصفه.

در قرون وسطی، همان‌طور که نظام حقوقی نوشته در کشورهای دیگر در کنار نظام‌های حقوقی دیگر وجود داشت، در انگلستان نیز نظام حقوقی کامن لا در کنار سایر نظام‌ها بود: دادگاه‌های کلیسایی، دادگاه‌های محلی شهری و روستایی، دادگاه صدارت عظمی و دادگاه‌های دریایی که هرکدام قوانین خاص خود را داشتند. تنها در قرن هفدهم بود که نظام حقوقی کامن لا بر دیگر نظام‌ها غلبه یافت، زمانی که پارلمان بر قدرت پادشاه نظارت دائمی برقرار کرد و خود را صاحب اختیار تعریف نظام حقوقی کامن لا دانست.

---

[1] Writ
[2] Court Of Equity
[3] Chancery
[4] Warrant
[5] Subpoena
[6] Magna Carta

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-10-29]

این روند شکل‌گیری فرهنگ حقوقی ملی در انگلستان همزمان با توسعه نظام‌های حقوق ملی در کشورهای نظام حقوقی نوشته بود. اما برخلاف حقوقدانان قاره که به سنت مشترک نظام حقوقی نوشته و قوانین ملی تکیه می‌کردند، حقوقدانان انگلستانی به منحصر به فرد بودن سنت‌های حقوقی خود افتخار می‌کردند.

این افتخار، و شاید کمی حسادت به جنبش تدوین قوانین در اروپا، منجر به نگارش نخستین رساله نظام‌مند و تحلیلی درباره نظام حقوقی کامن لا انگلستان شد» :شرح قوانین انگلستان «اثر ویلیام بلکستون[1] (۱۷۲۳-۱۷۸۰). این اثر امروز در آمریکا منبع اصلی سوابق حقوقی پیش از تأسیس ایالات متحده است.

۳-تأثیرات نظام حقوقی نوشته بر نظام حقوقی آمریکا

نظام حقوقی آمریکا به طور ریشه‌ای در نظام حقوقی کامن لا قرار دارد که از انگلستان به مستعمرات آمریکای شمالی آورده شد. با این حال، ردپای نظام حقوقی نوشته نیز در برخی ایالت‌ها دیده می‌شود. مهم‌ترین نمونه، ایالت لوئیزیانا است که به دلیل سابقه فرانسوی و اسپانیایی خود پیش از خریداری شدن توسط آمریکا در سال ۱۸۰۳، بر اساس نظام حقوقی نوشته اداره می‌شود.

بسیاری از ایالت‌های جنوب‌غربی آمریکا نیز در قوانین ایالتی خود آثار نظام حقوقی نوشته را حفظ کرده‌اند، زیرا زمانی تحت استعمار اسپانیا و مکزیک بودند. به عنوان مثال، قانون مدنی کالیفرنیا به بخش‌هایی تقسیم شده که یادآور طبقه‌بندی‌های سنتی حقوق روم درباره «اشخاص»، «اشیا» و «اعمال» است، هرچند محتوای آن بیشتر بر نظام حقوقی کامن لا متکی است.

هرچند بلکستون همچنان منبع اصلی سوابق پیشا-آمریکایی است، بنیان‌گذاران ایالات متحده با آثار حقوقدانان نظام حقوقی نوشته و رومی نیز آشنا بودند .توماس جفرسون چند نسخه از «مؤسسات ژوستینیان» را داشت و ترجمه آمریکایی سال ۱۸۱۲ آن را بسیار مفید دانست، زیرا حاوی یادداشت‌هایی درباره شباهت‌های آن با حقوق انگلستان بود.

نمونه مشهور استفاده از اصول حقوق روم در آمریکا، پرونده Pierson v. Post (1805) است که درباره اختلاف دو شکارچی بر سر مالکیت یک روباه بود. قاضی نیویورک در این پرونده به اصل حقوق روم درباره تملک حیوانات وحشی استناد کرد.

[1] . William Blackstone

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-10-29]

پرونده دیگری مانند United States v. Robbins (1925) در کالیفرنیا، که مبنای قوانین مدرن مالکیت مشترک این ایالت شد، از عرف حقوقی اسپانیای ویزیگوتی[1] (سده پنجم میلادی) برگرفته شده بود، نه از نظام حقوقی کامن لا انگلستان.

چنین پرونده‌هایی تاریخ مشترک و در عین حال متفاوت دو سنت حقوقی را نشان می‌دهد و یادآور ریشه‌های باستانی حقوق مدرن است.

واژه‌نامه

- **حقوق کلیسایی :**مجموعه قوانینی که کلیسای کاتولیک و اعضای آن را اداره می‌کند و برگرفته از فرامین و قواعد («کانن‌ها») صادرشده توسط پاپ و شوراهای کلیسایی است.
- **نظام حقوقی نوشته :**نظام حقوقی که از قرون وسطی در اروپای قاره‌ای پدید آمد و بر پایه قوانین مدوّن برگرفته از قانون‌گذاری ملی، عرف و همچنین حقوق روم باستان است.
- **کُد :**مجموعه قوانین یک کشور یا مجموعه قوانین مربوط به یک موضوع خاص.
- **تدوین قانون[2] :**فرایند گردآوری و نظام‌مند کردن قوانین در قالب یک کُد.
- **نظام حقوقی کامن لا :**نظام حقوقی که از قرون وسطی در انگلستان پدید آمد و (اصولا) بر مبنای رویه قضایی استوار است، نه (لزوما) بر قوانین مدوّن.
- مجموعه قوانین مدنی[3]: عنوان مجموعه قوانین روم که به دستور امپراتور بیزانسی ژوستینیان اول در سال ۵۲۹ میلادی گردآوری شد.
- **انصاف[4] :**در نظام حقوقی کامن لا انگلستان، مجموعه‌ای از اصول حقوقی که برای تکمیل نظام حقوقی کامن لا شکل گرفت، زمانی که اجرای خشک و سخت‌گیرانه آن مانع تحقق عدالت می‌شد.
- **سابقه قضایی[5] :**تصمیم قضایی در یک پرونده که می‌تواند به عنوان نمونه‌ای معتبر در پرونده‌های مشابه آینده مورد استناد قرار گیرد.

---

[1] – ویزیگوت‌ها (*Visigoths*) یکی از قبایل ژرمنی بودند که در سده‌های پنجم تا هشتم میلادی بر بخش بزرگی از شبه‌جزیره ایبری (اسپانیا و پرتغال امروزی) حکومت می‌کردند.آنها مجموعه قوانین خود را داشتند که ترکیبی بود از حقوق روم اواخر دوران باستان و قواعد قبیله‌ای ژرمنی.مهم‌ترین مجموعه آنها Liber Iudiciorum یا «کتاب داوری‌ها» بود که در قرن هفتم تدوین شد و تا قرن‌ها بعد بر نظام حقوقی اسپانیا اثر گذاشت.این قوانین بعدها بخشی از میراث حقوقی اسپانیا شد و حتی بعد از فتح اسلامی و قرون وسطی هم بعضی اصولش در حقوق محلی باقی ماند.

[2] Codification
[3] Corpus Iuris Civilis
[4] Equity
[5] Precedent

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-10-29]

- **رِیت / دستور رسمی :(**دستور کتبی رسمی صادرشده از سوی مرجع قضایی یا اداری برای انجام یک اقدام حقوقی. در ابتداwrit ها دستورات سلطنتی دادگاه پادشاه انگلستان بودند.
- **Yearbooks / Reports**: مجموعه‌های پرونده‌ها و آرای دادگاه‌های نظام حقوقی کامن لا که بر اساس سال تنظیم شده‌اند Yearbooks .اولین نسخه‌ها بودند که از اواسط قرن سیزدهم تا سال ۱۵۳۵ در انگلستان گردآوری شدند و سپس با نسخه‌های چاپی رسمی به نام Reports جایگزین شدند.

منابع

J.H. Baker, An Introduction to English Legal History (London,2002).
Manlio Bellomo, he Common Legal Past of Europe 1000-1800 (Washington DC, 1995).
Alan Cromartie, he Constitutionalist Revolution: An Essay on the History of England, 1450-1642 (Cambridge, 2006).
Joseph Dainow, "he Civil Law and the Common Law: Some Points of Comparison," American Journal of Comparative Law, volume 15, number 3 (1966-7), p. 419-35.
S.F.C. Milsom, Historical Foundations of the Common Law (London, 1981).
Peter Stein, Roman Law in European History (Cambridge, 1999).
R.C. Van Caenegem, he Birth of the English Common Law (Cambridge, 1988).

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-10-29]

The Common Law and Civil Law Traditions

Behrooz Javanmard[1*] and Mahboubeh Farshad[2]
1Department of Criminal Law, Noor Tooba University, Tehran, Iran
2Department of Criminal Law, Electronic. C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

Abstract
Today, most countries follow one of two legal systems: the common law system or the civil law system. The common law system emerged in England during the Middle Ages and was applied in British colonies across various continents. The civil law system likewise arose in continental Europe during the same period and was implemented in the colonies of European imperial powers such as Spain and Portugal. In the nineteenth and twentieth centuries, countries such as Russia and Japan, which had previously possessed distinct legal traditions, also adopted the civil law system to reform their legal frameworks and to attain economic and political power comparable to that of Western European nations.
Keywords: Civil Law System ,Common Law System ,Middle Ages .Canon Law System

* Corresponding Author: B.javanmard@iau.ir

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-10-29]